

قدرت نرم در ایران باستان و انعکاس آن در سیاست خارجی

جواد پرنو^۱

^۱ کارشناسی ارشد، علوم سیاسی، دانشگاه آزاد کرمانشاه

نویسنده مسئول:

جواد پرنو

چکیده

نوشتار حاضر به روش اسنادی ابتدا ریشه های قدرت نرم را از گذشته های دور بررسی میکند، سپس، عوامل تشکیل دهنده آن را تشریح و امکانات و محدودیتهای عمده بر سر راه اعمال آن را ارزیابی مینماید جمهوری اسلامی تواناییهای بالقوه‌ای در ایجاد روابط سیاسی و دوستانه با روش‌های دیپلماسی داشته و دارد که البته در دولت‌های گذشته به طور نسبی در حاشیه قرار گرفته بود، اما در چند سال اخیر مورد توجه بیشتری قرار گرفت، لذا ایران از ظرفیت‌های بالایی در این خصوص برخوردار است. جاذبه‌های ارزشی، هنجاری و فرهنگی ایران را قادر می‌سازد تا دیگران را با صرف هزینه‌های مادی و معنوی کمتری جذب سیاست‌ها و اهداف خود کند و این نیازمند یک دستگاه سیاست خارجی کارآمد، با تجربه و توانمند است. جمهوری اسلامی ایران نیز با آگاهی از اهمیت قدرت نرم در عصر وابستگی متقابل، از ابزارهایی نظیر دانش، فرهنگ و ایدئولوژی برای اعمال قدرت بر روی کشورهای منطقه ای بهره می برد. در حوزه فرهنگ، پیشینه غنی ایرانی و اسلامی و اشتراکات فرهنگی با کشورهای منطقه دارد؛ همچنین در حوزه ایدئولوژی، بعد از انقلاب اسلامی و ارائه مفاهیمی نظیر نفی تسلط بیگانگان، عدالت و پیوند دین و سیاست بر میزان قدرت نرم خود افزوده است. قدرتی که از آن برای افزایش نفوذ خود در کشورهای منطقه ای از طریق سیاست خارجهوری اسلامی ایران برای دستیابی به اهداف ترسیم شده در اسناد فرادستی خود، نیازمند توانمندی در حوزه سیاست خارجی می باشد. در این مسیر، رسیدن ایران به جایگاه برتر منطقه ای و قدرت اول جهان اسلام به عنوان یکی از اهداف ترسیم شده در سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، نیازمند توانایی در قدرت نرم افزاری است. به همین دلیل، مقاله حاضر سعی دارد به بررسی منابع قدرت نرم ایران در حوزه سیاست خارجی بپردازد. در این مقاله این پرسش را مطرح نمودیم که «استفاده از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) چه تأثیری در جایگاه منطقه ای جمهوری اسلامی ایران داشته است؟» در پاسخ نیز این فرضیه طرح شد که «استفاده بیشتر جمهوری اسلامی ایران از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) باعث تحکیم و ارتقای جایگاه منطقه ای ایران شده است.»

کلمات کلیدی: ایران، قدرت نرم، دانش، فرهنگ، ایدئولوژی، قدرت هوشمند.

مقدمه

از مباحث محوری علم سیاست و مورد تأمل در متون و آثار سیاسی قدرت است. اصطلاح قدرت نرم در سال ۱۹۹۰م برای اولین بار توسط جوزف نای، استاد دانشگاه هاروارد، در کتاب «تغییر ماهیت قدرت آمریکایی» به کار گرفته شد. وی در سال ۲۰۰۴م مفهوم قدرت نرم را در کتاب «قدرت نرم: راه موفقیت در سیاست‌های جهانی» بسط داد. وی معتقد است قدرت نرم می‌تواند زمینه اندیشیدن درباره سرمایه‌های گوناگون را در جهان هموار سازد. جوزف نای این اصطلاح را در توصیف قابلیت کشورها برای جذب و متقاعدسازی در راستای تحقق اهداف سیاست خارجی به کار برد و آن را در برابر پرداخت مالی یا اجباری قرار می‌دهد. اهمیت این قدرت در آن است که با کم‌ترین هزینه در مقایسه با قدرت سخت می‌تواند اهداف کلیدی در عرصه بین‌الملل را محقق کند. بنابراین، قدرت نرم «توانایی تأثیرگذاری بر دیگران برای کسب نتایج مطلوب از طریق جذابیت به جای اجبار یا تطمیع است». دیپلماسی عمومی به‌ویژه دیپلماسی کشور آمریکا بسیار از ابزارهایی که قدرت نرم در اختیار آن قرار می‌دهد، بهره برده است.

سابقاً در مطالعه و تحلیل قدرت، معمولاً عناصر محسوس قدرت (قدرت سخت) را به عنوان ارکان اصلی قدرت یک کشور در نظر می‌گرفتند اما تحولات جریان ساز عرصه جهانی پس از پایان جنگ سرد سبب کاهش رواج ابزارهای سخت افزاری قدرت و اقبال روز افزون بازیگران کوچک و بزرگ به کاربرد قدرت نرم جهت تحمیل اراده به یکدیگر شده است. بر اساس این تئوری ها پرسش اصلی این مقاله اینست که: «استفاده از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) چه تأثیری در جایگاه منطقه ای جمهوری اسلامی ایران داشته است؟» و فرضیه چنین می‌باشد: «استفاده جمهوری اسلامی ایران از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) باعث تحکیم و ارتقای جایگاه منطقه ای ایران شده است.»

۱. نظریه قدرت نرم

مفهوم قدرت نرم را اولین بار جوزف نای در سال ۱۹۹۰ میلادی در نشریه آتلانتیک مطرح نمود. نای اعتقاد دارد که قدرت، مانند آب و هواست، همه به آن مربوط هستند و درباره آن صحبت می‌کنند، اما عده کمی آن را درک می‌کنند. او، موفقیت در سیاست‌های جهانی را مستلزم استفاده از قدرت نرم به همراه قدرت سخت می‌داند. نای این تعریف از قدرت را مبنای کار خویش قرار داده است: قدرت، توانایی ترغیب دیگران برای انجام آنچه شما می‌خواهید، می‌باشد. نای، اطلاعات را وجه بارز قرن اخیر می‌داند. از نظر او در عصر اطلاعات کشورهای صاحب قدرت هستند که فرهنگ و ایده های مسلط آن ها به هنجارهای جهانی تبدیل شده باشد.

بدین ترتیب فرهنگ، سیاست های مقبول داخلی و خارجی و در اختیار داشتن ابزارهای ارتباطی به مثابه مؤلفه های شکل جدید قدرت (قدرت نرم) به حساب می‌آیند؛ همچنین او اعتقاد دارد عواملی مانند انسجام ملی، فرهنگ جهان شمول و نهادهای بین المللی در تحت تأثیر تحولات جهانی، اهمیت مضاعفی یافته اند (عسگری، ۶۴، ۱۳۸۹). جوزف نای، قدرت نرم را توانایی جذب کردن می‌داند که اغلب در نهایت به رضایت منجر می‌شود.

بر خلاف قدرت سخت که بیشتر مبتنی بر زور و تهدید و یا پاداش است، در قدرت نرم یک کشور به نتیجه مورد نظرش از طریق روش های غیر مستقیم دست می‌یابد. بر مبنای نظریه نای، ماهیت قدرت نرم بر مبنای شکل دهی بر ترجیحات دیگران استوار است و این امر به گونه ای ناملموس و با استفاده از جاذبه های فرهنگی، ارزش ها و نهادهای سیاسی انجام می‌شود. البته قدرت نرم متفاوت از نفوذ می‌باشد، نفوذ می‌تواند مبتنی بر قدرت سخت، تهدید و یا پاداش باشد، اما قدرت نرم توانایی جذب کردن مبتنی بر رضایت است (عسگری، ۶۷: ۱۳۸۹).

در دیدگاه نای در قدرت نرم، برای ترغیب طرف مقابل به انجام رفتار دلخواه سه راه اجبار و پاداش و جذب و اقناع وجود دارد. از نظر نای، قدرت نرم توان یک کشور برای دستیابی به اهدافش از طریق جذابیت و نه اجبار یا تنبیه می‌باشد. این جذابیت از فرهنگ، ایده‌های سیاسی و سیاست‌های یک کشور ناشی می‌گردد، به خصوص زمانی که سیاست‌های یک کشور در نگاه دیگران مشروع به نظر برسد، قدرت نرم اعمال شده است (Nye, 2004).

او سه مهارت را در اعمال قدرت نرم ضروری می‌داند: نخستین مهارت، هوش هیجانی است که به معنای توانایی کنترل احساسات و استفاده از آنها در ارتباط با دیگران می‌باشد. دوم، ایجاد تصویری از آینده که دیگران را جذب نماید و سوم، مهارت های ارتباطی است که شامل مهارت های بیانی؛ همچنین توانایی استفاده از وسایل ارتباطی غیر کلامی می‌باشد (Nye, 2008).

۱.۱. منابع قدرت نرم

در دیدگاه نای، قدرت نرم دارای سه منبع کلی است: فرهنگ، ارزش های سیاسی و سیاست داخلی و خارجی.

۱.۱.۱. فرهنگ: فرهنگ عبارت است از دسته ای از ارزش ها و اعمال که به یک جامعه معنا می بخشد. وقتی فرهنگ یک کشور ارزش های جهانی را شامل شود احتمال اینکه نتایج مطلوب با هزینه اندک تحصیل شود، افزایش می یابد (نای، ۱۳۸۷: ۵۲). به نظر نای ایالات متحده آمریکا دارای فرهنگ جهانی است.

۲.۱.۱. ارزش های سیاسی: ارزشهای سیاسی یک کشور می توانند منابع جذب و قدرتمندی یک کشور باشند. در واقع دولت ها با نفوذ دادن ارزش هایشان در سایر کشورها می توانند باعث جاذبه و یا دافعه خود شوند (عسگری، ۱۳۸۹: ۶۶). ارزش هایی همانند دموکراسی، آزادی بیان، ترویج حقوق بشر و... همگی از ارزش های سیاسی قابل ایجاد جذابیت هستند (مرکز مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰: ۵).

۳.۱.۱. سیاست خارجی و سیاست داخلی: سیاست خارجی و داخلی می توانند قدرت نرم را تقویت یا تضعیف کنند. اگر این سیاست ها متکبرانه و تنگ نظرانه و بدون توجه به آرای دیگران باشند، در کاهش قدرت نرم مؤثرند. برای مثال در حوزه سیاست خارجی اگر یک کشور، سیاست هایش را به گونه ای تنظیم کند که بتواند بدون استفاده از تهدید و یا تطمیع، دیگران را بسیج نماید، منبع مهمی برای قدرت نرم به شمار می رود (نای، ۱۳۸۷: ۱۳۶). در واقع اگر سیاست خارجی یک کشور از نگاه دیگر بازیگران، مشروع شمرده شود، مقبولیت آن کشور بیشتر می شود (مرکز مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۰: ۵).

۲.۱. متغیرهای مورد بررسی شاخص های قدرت نرم

۱.۲.۱. آموزش: جوزف نای در تحلیل خود، آموزش را در مقوله «فرهنگی» منابع قدرت نرم می آورد. قابلیت هر کشور برای جذب دانشجویان خارجی یا تسهیل تبادلات علمی و آموزش ها اهرمی قوی در دیپلماسی عمومی محسوب می شود. هدف از زیرشاخص «آموزش»، درک پدیده تحصیل و نقش کشورها در نظام های آموزش در سطح جهانی و جایگاه آن ها در ارائه آموزش برتر هست.

۲.۲.۱. تعامل: هدف زیرشاخص مشارکت سنجش منابع دیپلماسی کشور، شناخت ردپاهای جهانی و گستره مشارکت در جامعه بین المللی است. در اصل این شاخص دربرگیرنده قابلیت کشورها در تعامل با مخاطبان جهانی پیرامون ایجاد همکاری و در نهایت، تسهیل دستاوردهای جهانی است.

۳.۲.۱. حکومت: زیرشاخص حکومت برای ارزیابی نهادهای دولتی، ارزش های سیاسی و پیامدهای مهم سیاست عمومی است. هنگام بررسی همکاری بین المللی در سیاست خارجی، کشور جذاب کشوری است که دولتش در نظم و سامان باشد.

۴.۲.۱. دیجیتال: زیرشاخص دیجیتال مؤلفه مهم و جدیدی برای سنجش قدرت نرم است. رسانه، تجارت، دولت و تعاملات روزمره اجتماعی به خاطر فناوری متحول شده اند. اتخاذ زیرشاخص دیجیتال برای درک این تحول است که کشورها تا چه اندازه فناوری را پذیرفته اند و چگونه و در چه سطحی توانسته اند با دنیای دیجیتالی ارتباط برقرار کنند و همچنین، دیپلماسی دیجیتالی چقدر در میان آن ها نفوذ کرده است.

۵.۲.۱. فرهنگ: زیرشاخص فرهنگ معیارهایی مانند آمار جهانگردان بین المللی، موفقیت جهانی صنعت موسیقی و حتی پیروزی های ورزشی بین المللی را دربرمی گیرد.

۶.۲.۱. کسب و کار: اگرچه مؤلفه های اقتصادی بیشتر در مقوله سخت قرار می گیرند تا قدرت نرم، زیرشاخص کسب و کار معیار قدرت یا برون داد اقتصادی نیست، بلکه هدف آن تعیین جذابیت مدل اقتصادی یک کشور بر اساس رقابت پذیری، قابلیت ابتکار و توانایی ارتقای کسب و کار و تجارت است. قدرت اقتصادی بیشتر به قدرت سخت ارتباط دارد، اما فاکتورهای اقتصادی درعین حال می توانند قدرت نرم را ایجاد کنند.

۲. جایگاه قدرت نرم در تاریخ و فرهنگ باستان

تامل پیرامون بعد نرم قدرت سیاسی ریشه ای بس عمیق در سرزمینهای باستان دارد. «ایده جذابیت به عنوان قدرت» قرن ها قبل از تبیین تئوریک آن در اوائل دهه ۱۹۹۰ وجود داشته است و به عنوان مثال می توان از چینی ها، یونانیان، مصریان و ایرانیان به عنوان یکی از طرحکنندگان اولیه آن نام برد.

- قدرت نرم در یونان باستان، ایران و مصر

یونانیان باستان، حتی قبل از رواقیون، در زمینه قدرت نرم، از خود میراث گرانب هائی بر جای گذاشته اند. یونانیان، از پرایکلس سیاستمدار تا دموکریتوس، با مطرح کردن مفاهیمی اجتماعی نظیر قانون اساسی، دموکراسی، گستره عمومی سیاست و رجحان آن بر گستره خصوصی، خاطره شوکران (فرار نکردن از قوانین حتی اگر به زیان ش خص تمام شود)، «درخت دوستی»، بی اع تنائی به «سکندر و دارا» در عرصه قدرت نرم، گام های استواری برداشتند. بهعنوان مثال، پرایکلس از سیاستمداران یونانی در س خرنائی خود به مناسبت تشییع یکی از چهره های یونانی، شجاعت را رمز خوشبختی معرفی می کند از این نظر که نشان دهنده آزادی است و آزادی را تنها برای دل های شجاع میسر می داند و مباحثه و مناظره را شکلهای پالایش یافته شجاعت در میدان جنگ معرفی مینماید (۹: Douglas, ۱۹۶۳).

پرایکلس در این اظهارات خود به وضوح ویژگیهائی را معرفی میکند که خصائص قدرتمندان در سرزمینهای دیگر دنیای باستان، و از جمله در مصر و ایران، میتوان آثار و حضور قدرت نرم را به وضوح ملاحظه کرد. بهعنوان مثال، شیوه حکمرانی یوسف پیامبر در مصر مبتنی بر قدرت نرم بود. بسیاری از اشعار و ضربالمثلهای فارسی هم چون «افتادگی آموز اگر طالب فیضی، هرگز نخورد آب زمینی که بلندست»، این شعر منسوب به ناصر خسرو که با این مصراع شروع میشود، «چون تیغ بهدست آری مردم نتوان کشت.....»، «با زبان خوشی، چه کوهی به موئی کشی» و یا «با پنبه سر بریدن» همه اشاره به وجود ایده و مفهومی در جامعه گذشته بوده است.

۳. قدرت نرم ایران در سیاست خارجی

ایران به این دلایل همیشه به عنوان یک قدرت سخت شناخته شده: جنگ هایی که درگیر آنها بوده (جنگ با عراق درست پس از وقوع انقلاب اسلامی)، اتحاد با دولت ها و گروه هایی که از نظر غربی ها خشن و یا حامی تروریسم شناخته می شوند و همچنین سخنرانی هایی که به شدت غرب و اسرائیل را هدف قرار می دهند. با این وجود ایران به آهستگی ولی به طور پیوسته در حال حرکت به سوی وضعیت و نقش قابل توجه در خاورمیانه است. ایران در معرفی یک الگوی منحصر به فرد موفق بوده است. همین باعث شده در حال تبدیل ابزار خود از قدرت سخت و سیاست های خشن به ابزار قدرت نرم مؤثر و کارآمدی باشد که به تصویر و شهرت اش خدمت می کند. در طول دهه گذشته، ایران هم از قدرت نرم، هم از قدرت سخت و در زمان هایی از هر دو استفاده کرده است چیزی که نای و دیگر پژوهشگران به آن برجسب قدرت هوشمند می زند.

«علی بکیر» تحلیل گر شبکه الجزیره می گوید که قدرت نرم ایران بر سه ستون اصلی استوار است. اولین و مهم ترین آن تاریخ و فرهنگ ایران است که بر یک تمدن سه هزار ساله استوار است و بر مناطق مجاورش اثری قوی داشته است. در همین زمینه، جهانگردی و رویدادهای فرهنگی منابع مهم قدرت نرم ایران اند. ایران به خاطر تاریخ و مکان های باستانی اش به عنوان یکی از ده مقصد برتر گردشگری جهان شناخته شده است.

همچنین زبان فارسی از زمانی که با بسیاری از زبان های دیگر از جمله ترکی، هندی، اردو، ارمنی، گرجی، سواحیلی و ... تلفیق شده به یکی از منابع اصلی جاذبه ایران تبدیل شده است. ۵ میلیون ایرانی خارج از کشور هم از طریق رستوران های ایرانی، کالا ها، آهنگ ها و جنبه های دیگر اجتماعی، نقش مهمی را در گسترش فرهنگ ایرانی ایفا می کنند.

ستون دوم قدرت نرم ایران ارزش های سیاسی است. ایران یک مدل سیاسی منحصر به فرد معرفی کرده که از نظام سیاسی پیوندی اش ریشه می گیرد. این نظام سیاسی «دموکراسی دینی» است. این مدل منحصر به فرد منبع قدرت نرم ایرانی است که جایگزینی را برای سیستم های سنتی ایجاد می کند و یک مدل جذاب هم برای مسلمانان مذهبی است.

سومین ستون قدرت نرم ایران سیاست خارجی است که بزرگ ترین منبع قدرت نرم است. قانون اساسی ایران به وضوح به نقش سیاست خارجی، که بر اساس ارزش های «اسلامی»، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت کامل از سراسر جهان تحت ستم است اشاره دارد. این ایده ها، همراه با اصول انقلابی و مذهبی، پایگاه های قدرت نرم ایران در نظر گرفته می شد.

اینها منابع قدرت نرم روبه گسترش ایران اند و اتحادها و مشارکت هایی را در سراسر جهان اسلام و جهان عرب ایجاد کرده اند. تشیع تبدیل به یک سیاست قابل لمس شده و ایران شیعیان را در بسیاری از کشورها در سراسر جهان از طریق کمپین های رسانه ای، ایجاد مراکز فرهنگی و مذهبی، حمایت مالی اقلیت های شیعه و به تازگی کمک سیاسی و نظامی به جامعه شیعیان با هدف تقویت نقش آنها و نفوذ در جوامع شان (برای مثال حوثی در یمن و حزب الله در لبنان) هدف قرار داده. به خاطر وجود نگرانی گسترده در منطقه از سیاست های آمریکا، اظهارات ضد آمریکایی نیز به بخشی از سخنرانی مقامات ایران تبدیل شده است. این ابزاری حیاتی است که نقش ایران را به عنوان رهبر منطقه ای در برابر «هژمونی» خارجی ترویج می کند.

ایران همچنین تلاش می کند نفوذ خود را از طریق تجارت و سرمایه گذاری گسترش دهد. به عنوان مثال تلاش می کند برای بازارهای کشورهای اسلامی خودرو تولید کند. در نهایت، مذاکرات هسته ای نیز قدرت نرم ایران را افزایش داده، به خصوص این که ایران را قادر به جلوگیری از جنگ، لغو تحریم ها و فرار از هر چانه زنی درباره مسائل دیگر (مثل حماس، حزب الله و دولت سوریه) کرده است. داشتند که با ویژگیهای قدرت نرم هم خوان بودند. کاربرد قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) توسط ایران امروزه با توجه به شرایط و مؤلفه های قدرت در دنیای جدید، قدرت نرم نیز مانند قدرت سخت دارای اهمیت و جایگاه شده و توجه سیاستمداران و دولت ها از جمله جمهوری اسلامی ایران را به خود جلب کرده است. عوامل ایجادکننده یا تقویت کننده ی قدرت نرم عبارتند از: موقعیت ایدئولوژیک، ارتباطات دیپلماتیک گسترده، مناسبات و مبادلات فرهنگی، ترویج زبان و ادبیات، تبلیغ آرمان ها، ارزش ها و اهداف متعالی، ارائه تصویر مثبت و مطلوب از خود، بهره گیری مناسب از اطلاعات و فرهنگ برای مقاصد دیپلماتیک، طراحی و اتخاذ سیاست های استراتژیک مقبول، زدودن ذهنیت های تاریخی منفی، مبادلات دانشگاهی و آکادمیک و سرمایه گذاری در تربیت نخبگان دیگر کشورها که همگی مورد نظر سیاستگذاران ایرانی نیز می باشند.

در واقع با توجه به اشتراکات فرهنگی و ایدئولوژیک ایران با برخی از کشورهای همسایه (مانند گسترش زبان فارسی و اهمیت فرهنگ و آداب ایرانی در کشورهای منطقه و یا تحصیل هزاران طلبه خارجی علوم دینی در ایران)، برتری علمی و تخصصی دانشمندان ایرانی (مثلا در امور پزشکی که منجر به روی آوردن شهروندان سایر کشورها به ایران برای درمان شده است، قدرت سایبری ایران که توان هک پیشرفته ترین سرورها حتی در خارج از منطقه را دارد و یا توان تکنولوژیک ایران در ساخت سلاح های مختلف نظامی) و نیاز کشورهای منطقه به بهبود زیرساخت هایشان با صرف هزینه کمتر در کنار بازشدن درهای بازار جهانی با لغو تحریم ها پس از توافق هسته ای، جمهوری اسلامی ایران را بیش از پیش در بهره گیری از ابزارهای قدرت نرم ترغیب نموده است.

۱.۳. ایران و ابزار دانش

با وجود تحریم هایی که سالها گریبان جمهوری اسلامی ایران را گرفت، ایران گام های بلندی در راستای پیشرفت های علمی و تکنولوژیکی برداشته است، به گونه ای که اکنون به دنبال تبدیل شدن به برترین قدرت تکنولوژیکی منطقه خاورمیانه است. در واقع وجود تعداد بالای افراد تحصیلکرده و دانشجویان، در رشته های مختلف نشان دهنده اهمیت دانش، چه برای سیاستگذاران و چه برای شهروندان ایرانی است؛ در همین ارتباط، سازمان «یونسکو» در گزارشی اعلام کرده است: «ایران برای تقویت قدرت علمی خود در دانشگاه ها، یک نقشه راه استراتژیک در نظر گرفته و هدفی که جمهوری اسلامی ایران تلاش می کند در نهایت بدان دست پیدا کند، تبدیل این کشور به قدرت اول علمی در سطح منطقه است» (حسین آبادیان، ۱۳۹۴). بر اساس اظهارات رئیس پایگاه استنادی علوم جهان اسلام و داده های پایگاه اسکوپوس، در سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴ رتبه بین المللی تولید علم ایران از ۴۸ به ۱۶ ارتقا پیدا کرده است؛ همچنین براساس مدارک نمایه شده در پایگاه ISI، جایگاه ایران از ۴۹ در اولین سال مورد بررسی به ۲۱ در آخرین سال مورد بررسی ارتقا یافته است. در حال حاضر از منظر تولید علم، ایران از یک جایگاه رفیع بین المللی برخوردار است و دومین قدرت علمی در بین کشورهای عضو جنبش عدم تعهد محسوب می شود؛ همچنین در طی سال های متمادی، برترین کشور علمی در بین کشورهای عضو اوپک بوده است. ایران با کسب رتبه اول تولید علم در بین کشورهای منطقه خاورمیانه؛ همچنین رتبه نخست در بین ۵۷ کشور اسلامی سرآمد منطقه و جهان اسلام است (بی نا، ۱۳۹۴). پیشرفت های علمی ایران حوزه های مختلفی را در بر می گیرد.

توانمندی های کنونی نظامی ایران، دیگر بر هیچ کشوری پوشیده نیست، ساخت موشک های دوربرد ضد کشتی، هواپیماهای بدون سرنشین، مین های دریایی، زیردریایی های کوچک، سکوهای پرتاب موشک و... نمونه هایی از این توانمندی های نظامی است. در حوزه سایبری، ایران به خصوص بعد از توافق هسته ای به خرید آی پی های متعددی اقدام کرده است تا از این طریق بتواند دسترسی شهروندان به اینترنت را سهولت بخشد، در کنار این امر، سرمایه گذاری هایی که ایران در بخش امنیت

اطلاعات و تکنولوژی ارتباطات نموده، باعث گردیده که کشور در برابر بسیاری از تهدیدات سایبری در امان باشد و حتی بتواند در صورت لزوم به سازمان های اطلاعاتی سایر کشورها نیز نفوذ کند. (حسین آبادیان، ۱۳۹۴)

حوزه مهم دیگر پیشرفت های علمی ایران، پزشکی است. ایران بدون تردید برترین کشور منطقه خاورمیانه در زمینه درمان و امور پزشکی است. پیشرفت هایی که در حوزه های پزشکی هسته ای، داروهای نو ترکیب، داروهای ضد سرطان، سلول های بنیادین، درمان ضایعات نخاعی، ساخت پوست مصنوعی به وسیله لیزر، تربیت پزشکان متخصص در تمامی رشته ها، درمان نازایی و... رخ داده است، همگی گواهی بر این مطلب هستند (بی نا، ۱۳۹۲).

جمهوری اسلامی ایران با توجه به پیشرفت های بزرگ علمی و تکنولوژیکی اش به خصوص بعد از انقلاب اسلامی، از این ابزار برای نفوذ در سایر کشورها و بهبود قدرت نرم خود استفاده می نماید. برای مثال کشورهای منطقه با توجه به پایین تر بودن هزینه، ترجیح می دهند از سرمایه و متخصصان ایرانی برای احداث زیرساخت هایشان؛ مانند: سدسازی، جاده سازی، ارتباطات رادیویی، تجهیزات نظامی و... استفاده کنند. در کنار این امر، توریسم پزشکی که اکنون توجه بیشتری به آن می شود، باعث پذیرش درمانی بسیاری از شهروندان کشورهای منطقه به خصوص کشورهای حوزه خلیج فارس می شود و بر قدرت نرم ایران می افزاید.

۲.۳. ایران و ابزار فرهنگ

موفقیت قدرت نرم در شناخت افکار، ارزش ها، هنجارها، عادات و نیازهای اخلاقی و رفتاری مردم نهفته است. بر این اساس منابع قدرت نرم، فرهنگ عمومی، رسانه ها، گسترش زبان ملی و گسترش مجموعه خاص از ساختارهای هنجاری است. (Nye, 2002: 25)؛ بنابراین مشخص است، چنانچه سیاست خارجی یک کشور بتواند باعث ترویج ارزش های مطلوب و بهره گیری از عنصر فرهنگ شود، قدرت نرم چشم گیری در عرصه بین المللی ایجاد کرده است (پوراحمدی، ۱۴۶: ۱۳۸۹). جوزف نای در کتاب «کاربرد قدرت نرم» بر این عقیده است که: قدرت نرم توجه ویژه ای به اشتغال فضای ذهنی کشور دیگر از طریق ایجاد جاذبه است و نیز زمانی یک کشور به قدرت نرم دست می یابد که بتواند اطلاعات و دانایی را به منظور پایان دادن به موضوعات مورد اختلاف به کار گیرد و اختلافات را به گونه ای ترسیم کند که از آن ها امتیاز بگیرد (جوزف نای، ۱۳۸۲: ۱۰). جمهوری اسلامی ایران به اعتبار ایرانی بودن و اسلامی بودن و تاریخی غنی که در پشت سر دارد، استعداد قابل توجهی در ایجاد جذابیت در ملت های دیگر منطقه دارد. در ادامه به تعدادی از مؤلفه های فرهنگی مورد استفاده ایران اشاره می نمایم:

۱.۲.۳. **زبان فارسی:** جمهوری اسلامی ایران می تواند از زبان فارسی برای جذب دیگر ملت ها استفاده نماید. در عین حال گویش گران به زبان فارسی در جهان به صورت کلی، تنها در ایران، افغانستان و تاجیکستان هستند، ولیکن در برخی از کشورهای دیگر نظیر عراق، ترکیه، ازبکستان، پاکستان و هند گروهی از مردم به زبان فارسی سخن می گویند (پوراحمدی، ۱۳۸۹: ۳۵۵). به خوبی مشخص است که ایران می تواند از این اشتراک زبانی به بهترین نحو برای نفوذ بیشتر در فارسی زبانان استفاده کند. ایران، این کار را می تواند از طریق برگزاری کلاس های آموزش زبان فارسی در دیگر کشورها، پذیرش دانشجویان زبان فارسی در داخل کشور و چاپ کتاب های فارسی انجام دهد.

۲.۲.۳. **افزایش تعاملات و مناسبات فرهنگی:** با توجه به پتانسیل موجود در فرهنگ ایرانی و فرهنگ اسلامی، ایران می تواند از طریق افزایش مناسبات و تعاملات فرهنگی با سایر کشورها به خصوص کشورهای منطقه و جهان اسلام، به دلیل اشتراکات فراوان، بر میزان قدرت نرم خود بیفزاید. تشکیل مؤسسات و نهادهای غیر دولتی، برگزاری هفته های فرهنگی در دیگر کشورها، فعال نمودن آژانس های مسافرتی و پذیرش بیشتر توریست برای تقویت مشترکات فرهنگی با دیگر کشورها مؤثر است.

۳.۲.۳. **تأسیس و تقویت مراکز پژوهشی و نهادهای غیر دولتی:** تأسیس و حمایت از مراکز پژوهشی پیرامون موضوعات فرهنگی و جهانی سبب شناخت و اعتماد سازی در سطح جهانی می شود؛ در نتیجه می توان بسیاری از کشمکش ها را جلوگیری نمود (پوراحمدی، ۱۳۸۹: ۳۸۷). در واقع گفت و گوی فرهنگی ها از طریق تأسیس و حمایت از مراکز این چنینی، این فرصت را به جمهوری اسلامی ایران می دهد که علاوه بر تعامل بیشتر با سایر فرهنگ ها، زمینه نفوذ بیشتر فرهنگی و افزایش قدرت نرم خودش را در میان سایر ملت ها، به خصوص ملت های همجوار که با ما قرابت بیشتری دارند، فراهم کند.

ایران می تواند با حمایت از نهادهای غیر دولتی فعال در حوزه مسائل بشر دوستانه، ضمن ارتباط با سایر ملت ها و نهادهای غیر دولتی شان، ارزش ها، هنجارها و نگرش های بشردوستانه موجود در فرهنگ و تمدن خود را به جهان عرضه کند و نگرش افکار عمومی را نسبت به خود مثبت نماید. در کنار این امر، رفت و آمد ها و برگزاری کنفرانس های غیر دولتی، بدبینی ناشی

از گزارش های رسمی نمایندگان کشورها و سازمان های جهانی را خنثی کند (پوراحمدی، ۱۳۸۹: ۳۸۸). به طور خلاصه می توان بخشی از راهکارهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران را در راستای افزایش قدرت نرم و تحکیم جایگاه منطقه ای، این چنین برشمرد:

ترویج جاذبه های فرهنگی از طریق رسانه ها.
برگزاری همایش ها و نشست های گوناگون با اهداف فرهنگی.
تأسیس رسانه های مختلف به سایر زبان ها و ترویج فرهنگ ایرانی و اسلامی.
پذیرش دانشجویان خارجی در دانشگاه های داخلی.
تقویت صنعت توریسم و افزایش ورود جهانگردان به کشور.
تقویت مراکز رایزنی فرهنگی در کشورهای منطقه.
ترویج ایده گفتگوی مذاهب در شرایط بحرانی کنونی خاورمیانه.
حمایت از جنبش های مدافع محیط زیست و بشردوستانه.

۳.۳. ایران و ابزار ایدئولوژی

ایدئولوژی تشکیل دهنده قدرت، معیارها و ضوابط مشخص و معینی است که در اختیار سیاستگذاران قرار می گیرد تا بر اساس آن چهارچوب هدف ها و منافع ملی خویش را ترسیم نمایند (قوام، ۱۳۸۸)؛ در واقع این ایدئولوژی ها هستند که مرز میان کشورها را مشخص می کنند. ایران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به عنوان یکی از کشورهای مهم و قدرتمند منطقه که دارای جهان بینی جدید و متفاوتی نسبت به سایر کشورها بود، تصمیم به صدور مبانی فکری اش، ابتدا به کشورهای منطقه و سپس جهان گرفت. این مبانی از همان زمان تا کنون، سرلوحه سیاست خارجی ایران قرار گرفته است و در جهت افزایش قدرت نرم استفاده می گردند.

۱.۳.۳. نفی تسلط بیگانگان: یکی از اصولی که پس از انقلاب اسلامی به آن توجه شد، جلوگیری از تسلط کشورهای بیگانه بر امور مسلمانان بود. شعاری که از آن زمان همواره سرلوحه سیاست خارجی ایران قرار گرفت، نه شرقی، نه غربی، جمهوری اسلامی بود. به این قاعده، «نفی سبیل» می گویند. این اصل، فرصتی را در اختیار جمهوری اسلامی قرار داد تا به خصوص در میان ملت های مسلمان که از وابستگی شدید حکامشان بسیار ناراضی داشتند، نفوذ کرده و آن ها را همراه و همسو با خود نماید

۲.۳.۳. عدالت: عدالت ورزی بخش مهمی از هویت اسلامی و ایرانی جمهوری اسلامی ایران را شامل می شود. بر این اساس ایران را می توان به عنوان یک واحد سیاسی عدالت گرا و عدالت جو معرفی کرد که این ارزش به نوعی در اتخاذ بعضی از جهت گیری های سیاست خارجی؛ همچون حمایت از مستضعفان و حمایت از جنبش های آزادی بخش و... تجلی دارد (پوراحمدی، ۱۴۴: ۱۳۸۹)؛ همین اصل باعث گردیده که بسیاری از مظلومان و اقلیت های تحت فشار در کشورهای منطقه، جذب ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران به خصوص در اوایل انقلاب شدند.

۳.۳.۳. پیوند دین و سیاست: بیشترین تأثیر ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران به دلیل اشتراکات فراوان با کشورهای منطقه خاورمیانه است. با پیروزی انقلاب اسلامی، مذهب نقش مهمی را در ایدئولوژی ایران یافت و به عنوان زبان قدرت سیاسی معرفی شد (پوراحمدی، ۱۳۸۹: ۳۴۷). تعریف جدیدی که ایران از سیاست به کشورهای منطقه معرفی نمود، باعث شد که بسیاری از شهروندان این کشورها با الهام گرفتن از ایران، خواستار پررنگ شدن نقش مذهب در امور داخلی و خارجی شان شدند، تا جایی که در برخی از این کشورها شاهد کودتا و درگیری فرقه ای بودیم. اینها همگی، تحت تأثیر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران بود؛ زیرا ایران بدون استفاده از ابزارهای قدرت سخت و یا صرف هزینه های فراوان، تنها با اشاعه ایدئولوژی اش توانست بسیاری از ملت های منطقه خاورمیانه را به خود نزدیک نماید.

نتیجه گیری

این نوشتار با توجه به وجود آثار و شواهد مرتبط با قدرت نرم در تاریخ، پیشینه این قدرت را در گذشته جستجو کرده و سپس به بررسی ساختاری آن در دوران اخیر پرداخته است. قدرت نرم برخلاف تصور رایج، از قرن ها قبل از میلاد پیوسته مورد توجه اندیشمندان و حکمرانان قرار داشته است. باید توجه داشت که جمهوری اسلامی ایران به واسطه قدرت فرهنگی، غنای تاریخی و داشتن نیروی انسانی کارآمد، در مسیر استفاده از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) به نسبت بسیاری از کشورهای منطقه، دارای مزیت نسبی است. تاریخ کهن و تمدن دیرپا و تأثیرگذار ایرانی در منطقه و فرهنگ غنی برخاسته از آن، همواره جزو عوامل چشمگیر و مؤثر در حضور ایران در روابط منطقه ای بوده است، از سویی نیروی انسانی ماهر و توجهی که در قرن بیستم معطوف به گسترش علم و دانش در جامعه ایران گردید، (و همچنان نیز ادامه دارد) بر توسعه نفوذ کشور در منطقه مؤثر واقع شد. بعد از انقلاب اسلامی و با برجسته شدن موضوع صدور انقلاب برپایه ایدئولوژی اسلامی- شیعی به سایر کشورها، در عمل، جمهوری اسلامی ایران شروع به استفاده از قدرت نرم نمود، اما از همان آغاز انقلاب، ایران با چالش های متعددی نظیر جنگ و تحریم و... روبه رو شد که باعث گردید، تقویت قدرت سخت، به اولویت اول دولتمردان تبدیل گردد، اما به مرور و با تقلیل یافتن این مشکلات و پیشرفت های همه جانبه جمهوری اسلامی ایران، در حال حاضر شاهد این امر هستیم که تقویت و استفاده از قدرت نرم، به عنوان قدرتی کم هزینه، اما مؤثرتر به اصلی مهم در دیدگاه سیاستمداران ایرانی مبدل گشته است. همانطور که در متن مقاله ذکر گردید، پرسش اصلی این مقاله عبارت از این بود که: «استفاده از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) چه تأثیری در جایگاه منطقه ای جمهوری اسلامی ایران داشته است؟» در پاسخ به این سوال این فرضیه را مطرح نمودیم که: «استفاده جمهوری اسلامی ایران از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) باعث تحکیم و ارتقای جایگاه منطقه ای ایران شده است.» برای آزمون این فرضیه، به بررسی چگونگی و جایگاه هر کدام از این عوامل تاکنون؛ همچنین پیشنهادهایی در این حوزه پرداختیم. در همین راستا به این نتیجه می توان رسید که پیشرفت های علمی و تکنولوژیک جمهوری اسلامی ایران، استفاده از مؤلفه های فرهنگی گوناگون با توجه به غنای فرهنگی ایران؛ همچنین قرابت هایی که با بسیاری از کشورهای منطقه دارد و در نهایت، جدید و متفاوت بودن ایدئولوژی جمهوری اسلامی ایران و مؤلفه های آن بعد از انقلاب، زمینه های لازم را برای افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران داشته است. چهارچوب نظری انتخاب شده در این مقاله، نظریه قدرت نرم جوزف نای بود. بر اساس این نظریات، در زمانی که قدرت نظامی تنها عامل قدرت محسوب نمی شود و دولت ها به دلیل وابستگی متقابلشان با یکدیگر از سایر مؤلفه ها بهره می برند، قدرت نرم با استفاده از ایجاد جذابیت و نه با تهدید و فشار در عصر جدید، می تواند ذهنیت بسیاری از مردم را از طریق ابزارهای مختلف (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) با خود همسو کند. و کشوری قدرتمندتر است که دارای منابع بالقوه بیشتری در قدرت نرم بوده و توانایی استفاده صحیح از آن را داشته باشد. با توجه به این که جمهوری اسلامی ایران دارای مزیت نسبی در دانش، فرهنگ و ایدئولوژی نسبت به کشورهای منطقه است لذا جمهوری اسلامی ایران با استفاده از قدرت نرم (دانش، فرهنگ و ایدئولوژی) باعث تحکیم و ارتقای جایگاه منطقه ای خود شده است.

- Nye, Joseph (2004), Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York: Carnegie Council of Ethics and International Affair.
- Douglas, William O. (1963). The Rights of the People. New York: Pyramid Books.
- عسگری، محمود (۱۳۸۹)، «رویکردی انتقادی به نظریه قدرت نرم»، فصلنامه راهبرد دفاعی.
- نای، جوزف (۱۳۸۲)، کاربرد قدرت نرم، ترجمه سید رضا میرطاهر، تهران، نشر قومس.
- مطالعات امنیتی (۱۳۸۷)، تهدیدات قدرت ملی شاخصها و ابعاد، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- حسین آبادیان، رامین (۱۳۹۴)، «فعالیت های علمی دانشگاههای ایران دو برابر اسرائیل است»، قابل دسترس در سایت خبرگزاری مهر.
- بی نام (۱۳۹۴)، «۱۵ سال رشد علمی ایران در دنیا»، قابل دسترس در سایت آفتاب نیو.
- پوراحمدی، حسین (۱۳۸۹)، قدرت نرم و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، قم، موسسه بوستان کتاب.
- توحیدفام، محمد (۱۳۸۲)، فرهنگ در عصر جهانی شدن؛ چالش ها و فرصت ها، تهران، نشر روزنه.